

Kudret ve İkna

Prof. H. Sonnabend

İnsan ayakta durmayı öğrenir öğrenmez, yavaş yürümeyi güç bulmuştur. Nitekim, iptidai aileden en müterakki milletler ve en mürekkep içtimai teşekküllere kadar bütün topluluklar santrifuj kuvvetlerin tesiri altındadır. Fakat içtimai hünyenin parçalanması yolunda çalışan bu âmillerin tesirini izale eden birçok içtimai kontrol vasıtaları da mevcuttur ki, bunlar sonsuz sayıda değişik şekiller arz etmekle beraber mahiyet itibarile şu iki gruptan birine mensuptur: rıza ve icbar. İçtimai kontrolün her iki kategorisine bütün beşerî cemiyetlerde rastlamak kabil ise de, *fizikî kudret* ile *psikolojik ikna* arasındaki nispet zaman ve mekâna göre değişir.

Eflâtun, «dünyanın yaratılışı ikna kudretinin kuvvete karşı zaferidir» demiştir. Filhakika terakki ekseriya cebirden iknaya doğru olan cereyana muvazi gider. İnsanın içtimai bir hayvan olmasındaki hususiyet kanaat getirmesi ve başkalarını ikna etmesinde aranmalıdır. İkna etmede daimî bir ilerleme olmadıkça içtimai rabitanın devamı tasavvur edilemez. Bu bakımdan *Whitehead* gayet haklı olarak şöyle demiştir: «medeniyet içtimai nizamın kendinde bulduğu ikna kabiliyetinin muhafazasıdır».

Eski Yunanlılar ikna prensipini temsil edecek bir ilâhe yaratarak bu mefhumu ne kadar büyük bir ehemmiyet verdiklerini göstermişlerdir. Güzellik ilâhesi *Venus* ile belâgat ve ilim ilâhi *Merkür*'ün kızı *Pito*, insanların gerek mantık, gerek hissine hitap yolile davranışlarına tesir etme san'atının mümessilidir. Tıpkı Romalı ilâhe *Suada* gibi, *Pito* iknayı temsil eder ve başlıca vasfı, mantıkî ve hissî unsurların mahirane birleşmesinde aranmalıdır.

Pito, *Pascal*'ın bahsettiği «gönül mantığına» hitap etmekte ustadır. İnsanların en asil hislerini tahrik ederek kahramanca davranmalarını mümkün kılar. Aynı zamanda, insanların içine şüpheyi sokarak, an'anelerin temelini sarsar ve itikatları mahveder. *Pito* tenkidin başlıca senbolüdür. *Âdem ile Havva*'yı cennetten kovduran ve *Eyyub*'u kötülüğe sevket-

meye çalışan şeytan, İskandinav efsanelerinde bahsedilen *Loki*, *Faust* dramadaki *Mefistofeles* hep odur.

Pito'nun iyiliğe teşvik veya kötülüğe tahrik etmesi, cazip ve ikna edebilecek kudrette faal birisiyle, bilerek veya bilmeyerek tesir altında kalacak ikinci bir şahsın mevcudiyetine bağlıdır. *Nitekim, ikna umumi-yetle iki şahsın mevcudiyetini tazammun eder.* Maamafih, bazı hallerde insanın kendine karşı mücadelesinde *Pito*'yu yardımına çağırdığı olur, çünkü muhtelif hisler ve düşünceler arasında kalınca bir karara varmak için kendi kendini ikna etmesi lâzımdır.

Bundan maada, ikna edilebilmesi için insan bir miktar düşünce kabiliyetine sahip olmalıdır. İkna edilecek olan insan hür olmayabilir, fakat hiç olmazsa iki veya daha fazla düşünce veyahut hissetme tarzından birini seçebilecek halde bulunmalıdır. Esasen, *Pito*'nun mevcudiyeti insanların serbestçe karar verebilmelerine ve hür iradelerine dayanır. *Pito*'nun tarihte oynadığı büyük rol insanı idare etmek için cebrin kifâyetsiz olduğunu ispat etmiştir. Şu halde *Pito* daha fazla ulviyet arzeden şıkkı, yani rıza yolile idareyi, temsil eder.

Bundan evvel ikna ve içtimâî ilerleme arasındaki münasebete işaret etmiştik. Bir insan yeni bir usul bulmuş veya pratik meseleler için yeni hal çareleri teklif etmiş veyahut ideolojik ve felsefi mevzularda yeni bir çağır açmış olabilir. İçtimâî terakki bu adamın bilgisini başkalarına nakledebildiği ve görüşlerini diğerleri arasında yayabildiği takdirde kabildir. Eski sosyologlardan biri olan *Novicov*'a göre, münakaşa içtimâî ilerlemenin esas âmillerindendir. Keza *Tarde*, «ikna edici» kuvveti olan ve başkaları tarafından taklit edilen misallere pek büyük bir ehemmiyet atfetmiştir. Bu sosyologa göre terakki, taklit ve karşılıklı rekabet sayesinde kabil olmuştur.

Bazı modern sosyologlara göre, fizikî bir tazyik neticesinde meydana gelen mekanik birleşme, ikna yolile temin edilen organik birleşmeden farklıdır. Münakaşa, taklit ve ikna aynı içtimâî kontrol şeklini ifade eden değişik tâbirlerdir.

Amerikada kurulmuş olan içtimâî dinamizm mektebinin mümessillerinden *Dorwin Cartwright*'in izah tarzını kabul edersek, ikna amelîyesinde şu üç kademeyi tefrik etmek lâzımdır: anlama kabiliyetine sahip bir bünyenin yaratılması, bir gayenin saikile harekete geçecek olan bir bünyenin yaratılması, istenilen tarzda hareket edecek olan bir bünyenin yaratılması. Diğer bir ifadeyle, doğru veya yanlış olan bir malûmat evvelâ ikna edilmek istenen kimseye eriştirilmelidir. Sonra bu insana muayyen bir gayenin tahakkuku arzu ettirilmelidir. Nihayet propaganda

mevzuu kimse. edindiği malûmat ve arzu ettiği gayenin tesiri altında istenilen tarzda harekete geçmelidir.

Maamafih, iyi niyet kifayet etmez. *Pito*, insanların muayyen bir tarzda davranmalarını ister ve pasif bir şekilde boyun bükmeleriyle tatmin olmaz.

İkna prensipi gayet muğlâk olduğundan ve diğer taraftan bu sahada kullanılan tâbirler birçok münakaşaya yol açmış olduğundan bugüne kadar hususî bir mânada istimal edilmemiş yeni bir tâbiri meydana koymanın faydeli olacağı aşikârdır. Bundan dolayı, maksadımız *Pito* ismini bir hareket mebdei ittihaz etmek ve iknayı *pitolojik* bir vetire olarak tarif etmektir.

Bazı insanlar bir miktar bilgiye sahiptir, bazı şeylere itikat eder veya inanmış görünürler. Bilgi veya itikatlarının esasını akli, gayri akli, egoist mülâhazalarda aramak lâzımdır. Buna mukabil dinlemeyi isteyen veya dinlemekte mahzur görmeyen ve hattâ cebir veya desise yolile dinlemek zaruretinde kalan insanlar da mevcuttur. İlk grupu teşkil edenler ikinci gruptakileri ikna etmek isterlerse iki grup arasında pitolojik bir münasebet teessüs eder. Binaenaleyh, pitolojiyi ikna san'atı ve tekniği olarak tarif edebiliriz.

Pitolojik ameliyelerde irtibatı lisan yolile temin etmek şart değildir. İnsanlar müşahhas misallerle de ikna edilebilir. Canlı misaller çok zaman kuvvetli bir propaganda vasıtası olmuştur. Keza talim, şartlı refleks veya gülünç vaziyetlerin ihdası insanları terbiye etmeye yarayabilir.

İltifatın en samimî şekli taklit olduğu söylenir. İnsan iltifatı sever ve taklit edilmeden hoşlanır, çünkü başkalarının aynı yolu takip etmesi kendi inancını takviye eder. Şüphe, insan düşüncesinde her zaman rastlanan bir unsur olduğuna göre kendi kanaatını kuvvetlendirmek için pitolojik usullere başvurması tabiidir ve bu suretle başkalarını ikna ederken kendi inancını da insan büsbütün sağlamlaştırır.

En eski medeniyetlerde dahi, pitoloji içtimal kontrol maksadiyle kullanılmıştır. Şu halde şuurlu ve sistematik tarzda icra edilen pitolojik bir faaliyet müşahede ettiğimiz zaman, propagandadan bahsedebiliriz ve propagandayı: «bir fikrin kasden neşri ve bir davranışın şuurlu bir tarzda telkini» olarak tarif edebiliriz.

Propagandanın hisle alâkadar olması hasebiyle, bu mefhum hakkında verilen tariflerin çoğu hiç bir ilmî kıymet arzetmez. Nitekim, ekseri müellifler, siyasi sahadaki hasımlarının gayretlerini tavsif etmek için propaganda kelimesini kullanırlar, halbuki kendilerinkini doğruluk uğrunda yapılan bir cihat telâkki ederler. Biz ise, propagandayı içtimal tekâmülün her safhasında müşahede edilen ve pitolojik faaliyetin muayyen bir vechesini teşkil eden bir mefhum olarak tarif edeceğiz.

Her kültür bazı ideal tipleri hâvidir. Umumî efkâr tarafından kabul edilmiş olan bu tipler muayyen hallerde insanların nasıl davranıp davranmayacaklarını tayin eder. Kollektif hâtıralar, kültürel miras, ideoloji ve kültür tiplerinin bir nesilden diğerine intikalini ancak propaganda mümkün kılar. Bu bakımdan anneler, babalar, içtimâî toplulukların reisleri, sihirbazlar, hocalar, vâizler, filozoflar, şairler, artistler ve tarihçiler pitolojik sahada çalışan birer faal unsur telâkki edilmelidir.

Bazı cemiyetlerde, nasihat ve düşünceleri an'ane icabı mukaddes bir mahiyet taşıyan yaşlı nesiller, ideolojik istikameti tayin ederler. Diğer cemiyetlerde, yeni ufuklar açan yaratıcı insanlardan doğan kuvvetli bir ikna cereyanı müşahede edilebilir. Bahismevzuu olan, birinci halde statik, ikinci halde dinamik bir bünyedir. Tabiidir ki, iki bünye arasında mahiyet değil, derece bakımından farklar mevcuttur ve mezkûr temayülleri her iki tipte görmek kabildir.

Umumî prensipler büyük bir ekseriyet tarafından kabul edilmişse, içtimâî sistemde kuvvetli bir «ikna kabiliyeti» mevcuttur. Mamafih, bu halde dahi ikna, bir kontrol vasıtası olarak kifayetsizdir. İptidâî bir insan için, iknayı icbardan tefrik etmek gayet müşkildir. Meselâ Cenubî Afrika'da yaşayan *Bantular* lisanında, *Funda* kelimesi hem öğretmek, hem de cezalandırmak mânasında kullanılır. Fihakika, bir çok iptidâî kavimlerde, talim ve terbiyenin gayesi kuvvet ve iknayı birlikte kullanarak bazı şartlı refleksler yaratmaktır.

Montesquieu'ye göre: «medeniyetler prensiplerini ifrata vardırtdıkları için ölürler». Bir sistemin ikna kabiliyeti fazlaysa, yeni teknik ve yeni âdetlerin kabul edilmesine imkân yoktur ve binnetice bu kabil bir cemiyette durgunluk hüküm sürer. Buna mukabil, bir cemiyete şüphe kolaylıkla nüfuz edebiliyorsa, cemiyetin muhafazası vazifesini deruhte edenler kendi varlıklarının hikmetine inanmamışlarsa, bahismevzuu cemiyetin ikna kabiliyetinden haklı olarak şüphe edilebilir.

Sadece korku veya sadece âdet yerini bulsun diye kabul olunan bir bünyenin istikrarından şüphe edilebileceği aşikârdır. Eğer cemiyetin başındakiler bir miktar pitolojik faaliyette bulunmazlarsa, devamlı ve müstakar bir içtimâî bünye tasavvur etmek kabil değildir. İstikbali düşünmiyen bir sınıfın ruhu aşınmıştır ve hiç bir umdeye inanmadığından muhitini de ikna edemez.

Bu günkü cemiyetin geçirdiği krizi kısmen bu ruhî aşınmayla izah etmek kabildir. Bu bakımdan *egzistansiyalist felsefe* bilhassa zikre şayan-
dır. Nitekim bu düşünce tarzına iltihak edenlere göre, yol göstermeye imkân yoktur: *Sartre* ve taraftarları, insanın kendi benliğini idrâk etmesi

gerektiğini ilân etmekle beraber, bu gayenin tahakkuku için lüzumlu olan hareket hattı hakkında bir şey söylememektedir.

Terbiye felsefesinin de, ikna kabiliyeti eksikliğinden müteessir olacağı tabiidir. Propagandayla diğer pitolojik faaliyetler arasında kat'î bir hudut çizilemeyeceği gibi, eğitim ve umumî pitoloji arasında da tam bir tefrik yapmak imkânsızdır. Halbuki, bugünün terbiyecileri, propaganda-cılarla her hangi bir münasebeti umumiyetle reddederler. Propagandacıların ne düşünüleceğini, kendileri ise, nasıl düşünüleceğini öğrettiklerini, propagandacıların *kapalı bir zihniyet*, kendilerinin *açık bir zihniyet* yaratmaya çalıştıklarını ileri sürerler. Buna mukabil, *Eflâtun*, *Hobbes*, *Kalvinistler*, *Cezvitler* ve bazı muasır cereyanlar açık veya zımnî olarak terbiye ve propagandayı birbirinden tefrik etmemektedir. Hattâ *Lambert* gibi bazı propaganda mütehassıslarına göre, çocuk tahsil ve terbiyesi, büyükler tarafından icra edilen devamlı bir propagandanın ibarettir.

Bu zıt düşünce tarzlarının ikisi de tenkit edilebilir. Propaganda ile hiç bir alâkası olmayan ve yalnız düşünmeyi öğreten mektep nerede mevcuttur? Tamamiyle bitaraf bir mektep tasavvur etmeye imkân yoktur. Çünkü *Barker*'in dediği gibi, her eğitim sistemi, cemiyet nizamı ve insanın bu nizam içinde işgal ettiği yerle alâkalı bazı fikirlere istinat etmektedir.

Her insan, bir çocuk olarak doğar ve her çocuk, ilk aldığı nefesten itibaren başkalarının telkinlerine maruzdur. Başkalarından kastedilen aynı kalıp ve fikirde insanlar olmayıp *Dewey*'nin dediği gibi «bazı âdet ve fikirleri olan, bunları seven ve idame ettirme arzusunda bulunan kimselerdir.». Diğer bir ifadeyle, muallim ikna etmeğe çalışır, yani farkına vararak veya varmayarak pitolojik bir faaliyette bulunur.

Demek oluyor ki, meseleyi şu tarzda vazedebiliriz: Miras bırakılmak istenen içtimaî nizamda, mahiyetini belirtmesine rağmen gençleri ikna edebilecek bir ikna kudreti mevcut mudur? Yoksa gençliği istenen tarzda yetiştirmek için körü körüne taklit ve askerlerinkini andıran bir talim tarzına başvurmak şart mıdır? İkinci şıkkın her zaman tehlikeli olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır, çünkü insanların zaten emirlere boyun eğmeye temayülleri mevcuttur. Kaldı ki, cemiyeti idare edenler, eğitimi, içtimaî kontrol vasıtası olarak kullanmaktan hiç bir zaman tamamiyle vazgeçemezler.

Hülâsa, eğitim ve propaganda arasında ne tam benzerlik, ne de tam ziddiyet mevcuttur. İkisi de, içtimaî kontrolü temin gayesile, baş vurulan pitolojik faaliyetlerdir.

İkna ilâhesiyle aralarındaki münasebeti kabul etmek istemeyen ikinci bir grup artist ve edebiyatçılardan müteşekkildir. Nitekim, birçokları

sanatın bu kabil mülâhazaların üstünde kaldığını, büyük san'at eserlerinin bütün beşeriyete hitap ettiğini ve ancak umumî «kategorilerle» meşgul olduğunu, ifade etmektedirler. Hele *Cousin*'in «san'at için, san'at yapmalı» prensipini benimseyenler, *Pito* ile herhangi bir alâkayı şiddetle reddederler.

Mamafih, hakikatte büyük san'at sırf *estetistik* değil, keza *retorik* bir faaliyettir. Söyliyeceği mühim bir şey bulunduğundan, inandığı bir hakikatı tebşir etmek istediği içindir ki, artist konuşmak ihtiyacını duyar. Aksi takdirde beşeriyete tesir edemeyeceği aşikârdır. Mazinin büyük artistlerinin çoğuna bu sual sorulabilseydi, san'atı yalnız san'at için, yahut hislerini ifade etmek için, başkaları veya kendilerinin zevki için yaptıklarını reddederlerdi. Artistin vazifesi güzellik yaratmak olduğunu zannettikleri zaman bile, güzellik ve iyiliği aynı mânada kullanmışlar veya hiç olmazsa iki mefhum arasında bir münasebetin mevcut olduğu kanaatiyle hareket etmişlerdir. Birçoğu, iyi san'at sayesinde iyi ahlâka varılabileceğine kaniydiler.

Bu düşünce tarzı, *Aristost*, *Dante*, *Petrarque*, ve *Boileau* gibi klâsik estetik nazariyecilerinde müşahede olunabilir. Meselâ, *Boileau*, «iyi de kötü de olsa, şiirlerimde bir mâna vardır» dediği zaman yalnız san'at kaygusu ile hareket etmediğini beyan eylemektedir. Nitekim artist meydana bir eser getirirken, hayatı boyunca müşahede etmiş unsurlardan bir kısmını alıp muayyen bir şekilde tertip etmektedir. Fakat bu suretle bir seçime başvurmuş oluyor ve binnetice yalnız estetik noktai nazardan hareket etmiş bulunmuyor.

Denebilir ki san'at, artistin gözleriyle görülen hakikattir. Bu bakımdan, artist, hâdiseleri oldukları gibi değil, kendisi olduğu gibi görmektedir. İşte bu sebepten dolayı, hakiki san'atta dahi sübjektif bir unsur mevcuttur, ve objektif bir san'attan bahsetmek doğru olmaz.

Cemiyet insanda, insan da cemiyette yaşar. San'at adamı bu umumî kaide dışında kalmaz. Nitekim muayyen bir cemiyetin fertlerinin yaşama, idare, düşünce, inanma ve ifade tarzı san'at eserlerinin yaradılışında nazara alınması gereken âmillerdir. Artist bu unsurları, olduklarından farklı bir şekilde görmekle kalmaz, keza bunların değişmelerinde de âmil olur. Diğer bir ifade ile, *san'atın retorik bir cephesi de mevcuttur ve pitolojik faaliyetin bir vasıtasını teşkil eder.*

Bu hususu göz önünde tutarak cemiyeti idare edenlerin, san'atın ikna edici kudretinden her zaman istifade etmeye çalışacakları aşikârdır. Mamafih, san'at adamındaki mevcut «hürriyet refleksi», onun şayanı itimat ve ortodoks bir propagandacı olmasına mânidir.

Şunu da ilâve edelim ki, söylediklerimiz yalnız göze hitap eden san'atlar için değil, keza lisanı vasıta olarak kullanan edebiyat için de doğrudur. İçtimaî inkişafın her merhalesinde, tamamiyle kavranması imkânsız olan bazı his ve mefhumlar mevcuttur ve bu sahada san'at adamının entüsyonu pek büyük rol oynadığından büyük müelliflerin de muhitlerine bir «mesajı» olacağını söyleyebiliriz.

Cemiyetimizin ikna edici kudreti azalınca, edebiyatın pitolojik muhtevası da fakirleşir ve müellif öncülük rolünü terkeder. Muasır edebiyat tetkik edildiği zaman, dramatik unsurun ve *pitolojik* kudretin azaldığı görülür. *D. H. Lawrence, Aldous Huxley, James Joyce* veya *Virginia Woolf* gibi zamanımızın tanınmış müelliflerinin eserleri okunduğu zaman hayat bir istifhamdan ibaret olduğu hissi uyanmaktadır. Aynı şeyi *Proust* ve *Gide* gibi sırf estetikçiler için de söylemek kabildir. Gene zamanımızın büyük müelliflerinden *De Unamuno* «Hayat şüphedir» diyecek kadar ileri gitmiştir.

Propaganda ve tarih arasında da gayet sıkı rabitalar mevcuttur. Herhangi bir felsefe tarihi şuurulu veya şuursuz, açık veya gizli bir tarzda insanları muayyen bir görüş tarzına sevk etme teşebbüsü olarak kabul edilebilir. Bu temayül *Herodot, Pite - Live, Tasit, Makyavel, Viko, Bossuet, Carlyle* ve *Taine* gibi eski ve yeni tarihçilerde müşahede edilebilir.

Tarihin pitolojik fonksiyonunu reddeden tarihçilere, ancak insanların inançları zayıfladığı tarihlerde rastlanır. Filhakika elinde mevcut malzeme arasından bir seçim yaparken, tarihçi muayyen bazı noktalara daha fazla ehemmiyet atfettiğinden, pitolojik mülâhazaların tesirinden hiç bir zaman tamamiyle kurtulamaz.

Karar verebilmek bakımından, tarihçi muasır insana ne gibi bir yardımda bulunabilir? *Namier*, tarihin *psiko-analitik* bir vazifesi olduğunu ileri sürerek bu suali cevaplandırmaktadır. Maziye demir atmış, şuursuz hatıralarını idare etmeden âciz bir kimseye *nörotik* denir. Fakat maziye tamamiyle bertaraf etmek kabil değildir. Tarihi hâtıraları arasından, kendilerini rahatsız edebilecek olanları meydana koymak suretiyle, tarihçi insanları daha mantıkî ve bitaraf bir muhakeme tarzına sevk edebilir.

Mamafih psikanaliz sayesinde konan teşhis umumiyetle isabetli olmakla beraber, tedavi bakımından elde edilen neticeler kifayetsizdir. Keza tarih için aynı söylemek kabildir. Netekim, tarihçi başkalarını noktai nazarına celbetmekten kendini alamaz, diğer bir ifadeyle propagandanı vazgeçemez.

Pitolojik faaliyetin insanlığın inkişafında oynadığı rolü gösterme bakımından, tarihin muayyen devirlerini gözden geçirmek faidesiz olmayacaktır. Böyle bir tetkik sayesinde, ikna ve cebir arasındaki nisbetin nasıl değiştiğini ve bu değişikliğin içtimai tarih üzerine nasıl tesir ettiğini de meydana koymak kabildir.

İlk önce Yunan tarihini ele alalım. *Tüsidid*'e göre, *Pericles* bir defa şu sözleri söylemiştir: «kanaatimizce, harekete geçilmesine mani olan münakaşa değil, fiiliyata esas teşkil eden münakaşa sayesinde gerekli malûmatın temin edilmemiş olmasıdır.»

Fénelon, Yunanistan'da her şey halka, halk da hatiplere bağlıdır, dediği zaman, bir bakıma haklıydı.

Atinalılar, bizce tasavvuru müşkil olan bir münakaşa ve müzakere havası içinde yaşamaktaydılar. Bu devirde, *Pito*'nun vazifesi, vatandaşı, bazı esas mefhumların asla değişmeyeceğine inandırmaktı. Beşeriyete ateşi bahşeden *Promete*'nin cemiyet ve âlemi idare eden değişmez kanunlara isyan ettiğinden dolayı ne kadar insafsızca cezalandırıldığı malûmdur. Kadere karşı gelmenin lüzumsuzluğu yalnız bu hurafede değil, keza bütün Yunan trajedisinde ifade edilmiştir.

Mamafih cemiyetin insicamını tedricen kaybetmesi, içtimai farkların çoğalması gibi sebepler şüpheyi tevlit edince, içtimai müesseseler, ikna edici kabiliyetlerini kaybetmeye başladılar ve neticede sun'î çarelere başvurmak icabetti.

Sofistler, meydana mükemmel bir münakaşa tekniği getirdiler. Pitoloji, cemiyeti istilâ etti. Kâhinler, hatipler, siyasi filozoflar, içtimaiyatçılar, tarihçiler, dram ve satir müellifleri hizmetlerini ucuza satan birer rehber gibi gözüktüler. *Akropol*'da, meydanlarda, akademide, hususî meclislerde, insanlar birbirini iknaya çalışıyorlardı. Yunan tarihinin bu devresinde, *Pito* fevkalâde bir faaliyet göstermiştir. Buna mukabil, aynı milletin son asırları pitolojik muhteviyat bakımından bizim yaşadığımız devir kadar fakirdir.

Bilâhare, fikir hâkimiyetini ele alan *stoikler* insanları ihtiraslarına galebe çalmaya ve mantıkları ile hareket etmeye davet etmişlerdir. Bunlara göre, hayat, kâinatın mânasız girdabı içinde gelip geçen bir sağnak değildir. Her insanın hayatta bir rolü vardır. Gerçi bu rolü kendisi değil, kader tayin etmiştir. Fakat hiç olmazsa fertler vekar ve zekâyla hareket edebilirler. *Zenon*, *Senek*, *Mark-Orel* gibi stoikler mukavemet, metanet ve cesareti tebci edip hayatı sert bir disiplin telâkki eden filozoflardır.

Ancak, Stoiklerin dünya görüşü gayet aristokratik olduğundan, halk kütesinin hayatını mânalandırabilecek bir akide temin etmemekteydi.

Hararettten mahrum oldukları için, stoikler kütlelere hitap edememişlerdir. Kaldı ki, bugünün *egzistansiyalizmi* gibi, *stoisizm* hareketin mahiyetini değil ancak şeklini gösterebilmiştir. İkna edebilmek için yalnız mantığa hitap etmek kâfi gelmez, hissin de payı göz önünde tutulmalıdır. Bunu idrâk edemiyen Yunan *stoisizmi* halkın kalbini fethedememişti. Stoiklerin, hayatı, askerlere uygun sert bir disiplin telâkki ettiklerini söylemiştik. Bu sebepten dolayı *Romalı hâkim ekalliyet* bu felsefeyi gayet kolaylıkla kabul etmiştir. Zira askerî fütuhât yalnız disiplin, hâkimiyet ise kuvvetli bir ahlâk sayesinde kabildir.

Diğer taraftan, *püriten* ve hissi bakımdan tatmin olmayan Romalılar, romantik bir tavır takınmaya başlamışlardı. Muğlâk, sun'î fakat saadetten mahrum bir devirde yaşayan insan, dedelerinin sade olmakla beraber, mes'ut geçen hayatına hayran kalır, maziyi olduğundan güzel görür. Bu ruhi haleti taşıyan, *Virjil* ve *Tasit* gibi müellifler, Romanın saf kalbli ve açık sözlü köylüsünü tebci etmişlerdi. Askerî bakımdan Roma en yüksek zirvelere vardığı zamanlarda dahi, şairleri hüznün ve dünyayı kaplıyan ıstırapı terennüm etmişlerdir. Büyük bir imparatorluk kuran ve stoik bir tarzda davranan İngiltere'de de aynı hâdiseyi müşahede etmek kabildir. Nitekim bu memlekette siyasi inkışafa muvazi olarak büyük romantik şiirin geliştiği görülebilir.

Roma İmparatorluğunun başlıca propaganda prensiplerinden biri, zafer alayları, sancaklar, aiemler, «liktörlerin» sembolleri, muhteşem miğfer ve üniformalar sayesinde *kudret ve iktidarını* hissettirmektir. Kolize gibi âbideler ve zafer tâkları, İmparatorluğun ihtişamı ve Roma'nın büyüklüğünü ifade etmek arzusu ile inşa edilmişlerdir.

Şüphesiz ki, bu yolu tutanlar kendilerini dev aynasında görmek ve kemmiyeti keyfiyete tercih etmek tehlikesine maruzdurlar. Üç Yunan mimarî stilini birden göz önünde bulundurmamak isteyen Roma mimarisi buna güzel bir misal teşkil eder. Maamafih, akli selim asırlarca megalomanyayı boyunduruğu altında tutabilmiştir. Nitekim Romalılar, askerî kudretleriyle kurdukları imparatorluğun uzun zaman idamesini temin için, kuvvet yanında pitolojik faaliyetlere de başvurmuşlardır.

Harpcı bir millet olmaları hasebiyle, Romalılar propagandanın lüzumunu hissetmekte, bilhassa kuvvetli bir maneviyatın ehemmiyetini idrâk etmekteydiler. İnsanın bir makine olmadığını, iradesini kullanmadığı takdirde gördüğü talim ve kendine verilen teçhizata rağmen iyi neticeler istihsal edemeyeceğini pek güzel idrâk etmişlerdi. Romalılar, psikolojik harpte şu düsturu yerine getirmeye çalışıyorlardı: «Evvelâ, düşmanın gözü kamaşmalıdır. Manevî kuvveti kırılınca, kalbine korku yerleşince, zafer hemen hemen elde edilmiş sayılabilir.»

Romalılar, propaganda nazariyesini tetkik mevzuu olarak ele alan ilk millettir. Buna misal olarak, *Çiçeron*'un kardeşi *Quintus* tarafından seçim propagandası hakkında yazılan eseri zikredebiliriz. Romalıların kurdukları cemiyetin de, fertten ziyade *kütleye* dayandığı hatırlanacak olursa halka ekmek dağıtmak ve sirk oyunları temin etmek âdetinin (*panem et circenses*) neden yerleştiği kolaylıkla anlaşılır. Halkın eğlencesi meyhanında zafer alayları ve askerî geçit resimlerini de zikretmek lâzımdır. Romalılar güzel bir temaşanın kandırma kudretinin farkındaydılar. Ancak bazı müstesna hallerde, bu gösteriş merakı marazî bir hal arz etmiştir. Misal olarak *Neron*'u zikredebiliriz.

Buhranlı zamanlarda, Romalı propagandacılar, işlenen hatalardan mes'ul tutulabilecek, bir çok masumu feda etmeden geri kalmamışlardır. Meselâ hiristiyanlığın ilk devresinde yaşayan ve kilise «doktor» larından *Tertullien*'in dediği gibi: «Kuraklık mı var, kabahat hiristiyanlarındır, Tibre nehri taşıyor mu, Nil nehri Mısır tarlalarını kaplamıyor mu, zelzele mi oldu, yoksa kıtlık veya bir salgın mı hüküm sürüyor, derhal «hiristiyanlar arslanlara» çılgılığı kopar».

Bu çareye baş vurarak, Roma propagandacıları gayet tabii bir hisse hitap etmekteydiler: Bilindiği gibi, insanlar kendilerini kabahatli hissettikleri nisbette başkalarını itham etmek ihtiyacını duyarlar. Diğer taraftan en az anladıkları şeylere en çok inanmaya mütemayildirler. İlk hiristiyanların etrafında bir esrar perdesi mevcuttu. Bundan istifade ederek, Roma propagandacıları hiristiyanları istedikleri gibi itham edebilmişlerdi. Keza başka devirlerde, Yahudiler, Cezvitler ve franmasonların aynı hücumlara maruz kalmaları, esrarlı bir mahiyet arz etmiş olmalarından ileri gelmiştir.

Servet ve kudret nümayişleriyle kütlelere tesir etme usulü Romalılardan Rönesans devletlerine intikal etmiştir. Meselâ İtalya'da, şan, şöhret ve nam sahibi olmak arzusu son haddine varmıştı. Muvaffakiyete ehemmiyet veren bir cemiyette, kendinden bahsettirebilmek şan ve şöhrete müadildir ve bu gayenin tahakkukunu para veya sayanı hayret bir hareketle mümkün kılmak kabildir.

Nesiller boyunca babadan oğula intikal etmiş asalet ünvanlarına sahip olmıyan bankacı ve «condottieri» ler arzu ettikleri şöhreti temin etmek için, şair, ilim adamı, artist ve mimarları para mukabilinde çalıştırmaktaydılar. Şöhret dağıtan bu kabil insanların o devirlerde pek revaçta oldukları herkesin malûmudur.

Rönesans devrindeki Floransa, birçok bakımdan Atina'yı andırır. Tıpkı *Pericles* gibi, *Medici*'lerin de, veraset yolu ile ellerine geçen veya ilâhî bir mahiyet arzeden bir hak ileri sürerek hükmetmelerine imkân

yoktu. Devletin başında kalabilmek için, şahsî cazibelerine dayanmaları ve san'at hâmisî görümleri icap ediyordu. İşte propagandanın, san'at yaratıcısı olarak görüldüğü bir hal.

İtalyan rönesansında büyük filozoflara rastlamak kabil değilse de, zamanının cemiyetini hakkiyle müşahede ve tefsir etmiş bir şahsiyet zikredilebilir. *Machiavel*, insanların, iktidar köstekleri ve Ortaçağ yasaklarından kurtulup, kaderlerine hükmettikleri zehabına kapıldıkları bir devirde yaşamıştır. Ahlâk kaidelerini tanımayan üstün insanlar, bu şartlar altında kütleleri nasıl itaate sevkedebilirler? Vazettikleri kanunları nasıl kabul ettirebilirler? İknadan vaz geçip muhakkak kudrete mi müracaat etmeleri lâzımdır? *Machiavel*, devleti idare edenlere, *devamlı psikolojik harbe* baş vurmalarını tavsiye etmektedir. Ahalîye tesir etmek ve onu aldatmak için hükümdarın ne gibi propaganda hilelerini kullanabileceğini izah etmektedir. Filhakika ikna etme kabiliyetinden mahrum bir cemiyette, tâbi ve metbu arasında psikolojik harbin devamlı olarak hüküm süreceği aşikârdır.

Pito, her şeikle girmesini ve ikna etmek için kullandığı usulleri, tesir etmek istediği muhitin ihtiyaçlarına ve ruhî haletine gayet iyi uydurmasını bilir. Misal olarak, pitolojik faaliyetin İngiltere'de arzettiği mümeyyiz vasıfları gösterebiliriz.

Fransız tarihçisi *Taine*'e göre, İngiltereyi kuranlar «püriten» lerdir. Vaftiz edilmiş bir stoiklik olarak vasıflandırılan püritenliğin, İngilizler tarafından kabul edilmesinde muhakkak ki bu milletin ruhî yetişme tarzı büyük bir rol oynamıştır. *Defoe*, *Swift*, *Steele* ve *Seaby* gibi müelliflerin şiddetli tenkit yazılarına rağmen, umumiyetle İngiliz hiciv edebiyatı mülâyemetle nazarı dikkati celbeder. İngilizler hislerini dışarıya vurmaktan çekinirler ve her zaman doktriner tavırlar, müfrit düşünceler ve mücerret münakaşalardan kaçınmışlardır. Bundan dolayıdır ki, memleketlerinde pitolojik faaliyet objektif ve tarafsız bir münakaşa ve istihbarat manzarasını arz etmiştir.

Diğer taraftan, bu memlekette, mücerret prensiplere karşı gittikçe artan muhalefet dolayısıyla, İngilizlerde kendilerini fikirlerden çok insanlara bağlanmak temayülü uyanmıştır. Bundan maada, diğer milletler yarı yolda durmayı gayet müşkül bulurlarken, İngilizler yolun sonuna kadar gitmeden hoşlanmazlar.

Binaenaleyh, İngiliz propagandasının esas itibarile diğer memleketlerinkinden farklı olmasına şaşmamalıdır. İngiliz propagandacısı fazla gürültücü değildir, kendisinden lüzumundan fazla emin görünmez, geleneklere hürmet eder, ifrata kaçmadan çekinir ve, diğer milletlere mensup meslektaşlarının aksine olarak, tamamiyle yeni fikirleri kat'iyen ileri

sürmez. Nitekim, daha evvel mevzuubahis edilmemiş bir fikir tecrübe edilmediğine göre tehlikeli olabilir. Bu bakımdan, yeni bir ideolojinin sahibi, bunu, İngiliz an'anesinden ehemmiyetsiz bir inhiraf olarak göstermeye çalışır.

İngilizlerde, muhtar idare mefhumu ve manevî bir baskıya uğramak korkusu o kadar derin bir şekilde yerleşmiştir ki, fikirlerini diğer milletlere aşlamayı güç bulmuşlardır. *Macaulay*'in dediği gibi, İngilizler büyük bir hakikata erişmişler, fakat coğrafi vaziyetleri ve âdetleri icabı diğer milletlerden uzak kaldıklarından onlarla bu hakikatı paylaşamamışlardır. İngiliz fikirleri, bu milletin sözcüsü ve propagandacısı rolünü üzerine alan *Montesquieu* ve *Voltaire* gibi XVIII inci asır Fransız müellifleri sayesinde başka milletlere intikal edebilmiştir.

Batıl itikatların dünyayı idare etmesinden dolayı mantık taraftarları şikâyet etmemelidirler, çünkü mantığın dünya idaresini ele alabilmesi için itikat haline gelmesi icab eder. Bunu ihtilâlden evvelki Fransa pek iyi sezmişti.

Fransız ihtilâlinin öncü ve sözcüleri ikna'nın sonsuz kuvvetine kanaat getirmişlerdi, fakat onların nazarında *Pito* bilgi ilâhesiydi. Nitekim insan tab'an iyi ve âkil olduğundan, kâfi derecede bilgiye sahip olduğu takdirde doğru yolu seçeceği muhakkaktır.

Fransa'da, *Descartes*'dan başlamak üzere, burjuva sınıfının propaganda âletlerini meydana getiren filozofların uzun bir listesini tanzim etmek kabildir. Saraya ve yüksek memuriyetlere intisab edemiyen burjuvalar servet sahibiydiler ve bilgi sahibi olmak için ellerinde gerekli imkânlar mevcuttu. Kendini fikir bakımından en kibirli asılzadenin mertebesine eriştiren terbiye ve idrâki tebcil etmesi, pek tabii idi. Yükselme yolunu tutmuş olan orta sınıf mensupları için, «bilgi kudrettir» sözü müşahhas bir mâna taşıyordu.

Şu halde, bu sınıfların başlıca propaganda silâhını «Büyük Ansiklopedinin» teşkil etmiş olmasına şaşmamak lâzımdır. Bu eserin nasirleri olan *Diderot* ve *d'Alembert* serbestiyi muzaffer kılmak için mücadele ettiklerini pek alâ biliyorlardı.

Bazı müellifler, bu devirde yazılan kitapların propaganda bakımından pek büyük bir ehemmiyet arzemediğini iddia etmişlerdir ve bunu ispat etmek için okuma yazma bilenlerin miktarının pek cüz'î olduğunu ileri sürmüşlerdir. Fakat, *Talmon*'un işaret ettiği gibi, *Marx* ve *Freud*'u da okuyanlar pek azdır. Bununla beraber, eserlerinde rastlanılan fikirler pek çok insanın düşünce tarzına tesir etmiştir.

Şunu da ilâve edelim ki, idrak ve bilgiyi bu derece tebcil etmekle beraber, Fransız İhtilâlinde baş mevkileri işgal eden şahsiyetler hislere

müracaat etmenin pitolojik bakımdan pek büyük bir ehemmiyet arzettiğini gayet iyi biliyorlardı. Filhakika, ihtilâle ilk hamleyi veren *Rousseau* ve arkadaşları idrâkin ehemmiyeti hakkında yürüttükleri mülâhazalardan değil, arzu ve ihtiraslarından ilham almışlardır. Kaldı ki, ihtilâl patlak verdikten sonra, *Robespierre* ve *Saint - Just* gibileri «züppe entellektüellere» hücum etmişler, *Helvétius* ve *Mirabeau*'ların heykelleri yıktırılmıştır.

Maamafih, kısa bir zaman zarfında, Fransız İhtilâline yeni bir unsur katılmıştır. Herşey tiyatro mevzuu olmuş ve herkes büyük bir seyirci kütlesi önünde bulunuyormuş gibi hareket etmeye başlamıştır. Meselâ *Danton*'a adı, yaşı ve adresi sorulduğu zaman: «yaşım 35 dir, adım dünya tarihinin *Panthéon*'unda yazılıdır, adresim ise yakında meçhulde olacaktır.» *Desmoulins* de «iyi kalpli baldırı çıplak *Hazreti İsa*» yaşında olduğunu söylemişti.

Tarihte sık sık görüldüğü gibi, bu devrin propagandacıları da yardımlarına şansür ve enkizisyonu çağırılmışlardır. Nitekim 1792 senesinin 12 Ağustosunda «efkârı umumiyeyi zehirleyenlere» karşı bir kanun kabul edilmiştir. İkna ve kudretin birleşmesiyle başlayan ihtilâli, son devrelerinde, kuvvet ve korkunun ittifakı olarak vasıflandırabiliriz.

Bu sefer, sahneye çıkmak sırası *Napoléon*'a gelmişti. Yükselmesi ve inhitatı *Pito*'nun tarihî rolünün diğer bir cephesine misal teşkil eden *Bonaparte*, aynı zamanda kabiliyetli bir propagandacı olan büyük bir önder tipidir. Bu kabil insanlar çabuk yükselirler, çünkü propogandaya hakkiyle vakıf olduklarından, güttükleri siyaseti halkın hoşuna gidecek tarzda ayarlamasını bilirler. Fakat sukutları da o nispette sür'atlidir, çünkü gittikçe gerginleşen vaziyetler ihdas etmek mecburiyetinde kalırlar. Muvaffakiyetlerinin devam edebilmesi için, bir an dahi gevşemelerine imkân yoktur ve kısa bir zamanda tahammüllerinin son hudutlarına erişirler.

Napoléon, umumî efkâra pek büyük bir ehemmiyet atfederdi. Her muharebeden sonra «acaba Paris'te bunun hakkında ne düşünüyorlar» diye sorarmış. Fakat, halka iltifat etmekle beraber, hor görmeden de geri kalmazdı. «Halk, şan, şöhrat ve gururunun tatmin edilmesini ister, fakat hürriyetten hiç bir şey anlamaz» demiştir.

Kudretini takviye edebilmek için, *Napoléon* her zaman daha fazla şan, daha fazla kudrete muhtaçtı. İknâ'nın bu şekline bel bağlayan kimse-ler gibi o da, nihayet imkânları dışında teşebbüslere atılmak mecburiyetinde kaldı. İmparatorluğu kaybettikten sonra, müteaddit def'alar ikna olmadığı yerde kudretin kifâyetsiz olacağını söylemiş ve «en çok hayret

ettiğim, kuvvet sayesinde herhangi bir şeyi teşkilâtlandırmak imkânsızlıktır» demiştir. Filhakıka, müessir olabilmesi için, kuvvetin yanında muhakkak ikna bulunmalıdır.

Bu makalede, içtimâî kontrol şekillerinden birini teşkil eden iknanın ehemmiyeti ve mânasını meydana koymaya çalıştık. Keza pitolojik vetirenin propaganda, eğitim ve san'at ile münasebetlerini belirtmek istedik. Eski ve yeni tarihten aldığımız misaller sayesinde, içtimâî istikrar ve insicamın başlıca iki âmilini teşkil eden ikna ve kudret arasındaki nispetin nasıl değiştiğini göstermeye çalıştık. Kanaatımızca, Pito'nun tarihteki rolü hakkında tetkik edildiği zaman, içtimâî inkişafın yeni bir cephelerini aydınlatmak kabil olacaktır.
